

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΓΓΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΡΕΤΑΙΟΣ

ΤΟΥΡΚΙΑ

ΤΟ ΤΡΕΝΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΥΡΚΙΑ

ΤΟ ΤΡΕΝΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΓΓΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΡΕΤΑΙΟΣ

ΤΟΥΡΚΙΑ

ΤΟ ΤΡΕΝΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΥΡΚΙΑ

ΤΟ ΤΡΕΝΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ

Συγγραφείς: Γιώργος Αγγελετόπουλος, Ευάγγελος Αρεταίος

Επιμέλεια-Διόρθωση: Δήμητρα Τουλάτου

© 2019, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε.,

Γιώργος Αγγελετόπουλος, Ευάγγελος Αρεταίος

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2019

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-569-996-3

Όλα γίνονται μέσα από αντιθέσεις
και το σύνολο κυλά σαν ποτάμι.

Στη φύση αρέσει να κρύβεται.
Ηράκλειτος (ρήσεις υπ' αριθμόν 11 και 111)

When the levee breaks I'll have no place to stay.
Led Zeppelin IV, 1971

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	9
Η Τουρκία του Ανίτκαμπιρ.....	15
«Ένας Τούρκος αξίζει όσο όλος ο κόσμος»	20
Το τρένο του μεγάλου εκσυγχρονισμού	23
«Η χώρα μου»	27
Άρωμα γυναίκας στο Κάισερι	33
«Εκ των έσω εκκοσμίκευση;»	35
«Να ζήσω τη ζωή μου όπως τη θέλω»	39
Ελληνοτουρκική φιλία στο Σίβας	44
Τουρκική αντίσταση	48
«Δεν κάνουμε κάτι κακό»	51
Φόρος περιουσίας	53
«Εποχή των ανησυχούντων συντηρητικών»	56
«Devlet baba»	62
Μια μικρογραφία της Τουρκίας	68
Ισλάμ και μεταμοντερνική πραγματικότητα	73
«Πνεύμα του Γκεζί»	83
Δικαιοσύνη και «καταπιεσμένοι»	84
Οι τρεις Τουρκίες	90
Μοντέλο εκλογικής συμπεριφοράς;	92

«Μωσαϊκό» της κοινωνίας	94
«Γκιαβούρ Ιζμίρ, η Σμύρνη των απίστων»	99
Μετανάστες στη Σμύρνη	103
Τι είναι ο «κεμαλισμός»;	106
Το επεισόδιο της Μενεμένης	114
Τροφή στην πόλωση	120
Κάιζερ και Σουλτάνος	126
Ιφτάρι «ευρύτερου συνασπισμού»	128
Μεσοποταμία	133
Πόλεμος και ειρήνη στο Ντιγιάρμακιρ	137
Κουρδική αναγέννηση	140
Τσε Γκεβάρα και Σεΐχης Σαΐντ	143
Φυλετικές πατριές και θρησκευτικά τάγματα	146
Υβριδικές ταυτότητες και «μετάβαση»	148
Το ΑΚΡ έσπασε ταμπού	155
Υβριδική ταυτότητα γυναίκας	156
Επίμετρο	163
Βιβλιογραφία	171
Ευχαριστίες	175

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Φτάνοντας στο Καρς, μια πόλη κοντά στα σύνορα με την Αρμενία, ένωσα μια παράξενη ένταση. Περίπου δεκαπέντε μέρες στα τρένα, είχα διασχίσει την Ανατολία από την Άγκυρα μέχρι το Καρς, με ενδιάμεσους σταθμούς το Κάισερι, το Σίβας και το Ερζουρούμ. Ήταν το πρώτο μέρος του οδοιπορικού με τρένο στην Τουρκία που έκανα για μια σειρά ρεπορτάζ για την εφημερίδα *Πολίτης* της Κύπρου, τα οποία αποτέλεσαν και την πρώτη ύλη αυτού του βιβλίου. Το δεύτερο ταξίδι, από τη Σμύρνη μέχρι το Ντιγιάρμπακικρ και πίσω στην Κωνσταντινούπολη, με στάση στο Ικόνιο και τα Άδανα, θα ακολουθούσε τον επόμενο μήνα, πριν από τις προεδρικές και κοινοβουλευτικές εκλογές στην Τουρκία, στις 24 Ιουνίου 2018.

Η Τουρκία που ξεπρόβαλλε μπροστά μου εκείνες τις μέρες ήταν μια χώρα που ζούσε όλο και πιο βαθιά μέσα σε αντιθέσεις. Το ταξίδι αυτό καθαυτό δεν ήταν κουραστικό. Τα τρένα ήταν πολύ άνετα και οι διαδρομές πανέμορφες, τα μικρά ξενοδοχεία είχαν μια παλαική θαλπωρή, και όπου πήγαινα γινόμουν πάντα δεκτός με αυτή την καλοπροαίρετη φιλοξενία της Ανατολίας.

Δεν ήταν η πρώτη φορά που ταξίδευα στην Τουρκία, αλλά ήταν η πρώτη φορά που έκανα το ταξίδι με τρένο και έβλεπα τόσο συμπυκνωμένα όλα όσα συντελούνταν στη χώρα την τελευταία περίοδο. Και ήταν η πρώτη φορά που διέσχιζα ολόκληρη τη «νέα Τουρκία» του Ταγίπ Ερντογάν, την άνοιξη του 2018, όπως αυτή διαμορφωνόταν μετά τις διαδηλώσεις του Γκεζί.

Έπειτα από μια σύντομη πρώτη νύχτα στο Καρς, μεγάλο μέ-

ρος της οποίας το πέρασα συζητώντας με έναν νεαρό ριζοσπάστη ισλαμιστή που μου εξηγούσε γιατί οι γυναίκες πρέπει να καλύπτουν σχεδόν όλο τους το πρόσωπο και γιατί η δημοκρατία δεν ανταποκρίνεται στις πνευματικές και θρησκευτικές ανάγκες των ανθρώπων, πήγα να πάρω το πρωινό μου σε ένα καφέ στο κέντρο της πόλης. Ένα καλαίσθητο, μοντέρνο καφέ που θα μπορούσε κάλλιστα να είναι στην Αθήνα, στις Βρυξέλλες ή στο Άμστερνταμ.

Σε εκείνο το καφέ σαν να ξεμπλέχτηκε ξαφνικά όλο το κουβάρι του πρώτου αυτού ταξιδιού, σαν να έπεσε άπλετο φως πάνω στις σκιές όλων εκείνων των περασμένων χρόνων που η Τουρκία ακροβατούσε ανάμεσα στον αυταρχισμό και τον εθνικισμό του κυρίαρχου αφηγήματος, από τη μια μεριά, και στους βαθείς κοινωνικούς μετασηματισμούς και τον αναπόφευκτο εκσυγχρονισμό, από την άλλη.

Τηλεφώνησα αμέσως στον Γιώργο. Τα τελευταία χρόνια μιλούσαμε πολύ συχνά και συναντιόμασταν κάθε φορά που πήγαινα στην Κωνσταντινούπολη όπου υπηρετούσε ακόμα τότε. Όλα αυτά τα χρόνια, ο καθένας από τη δική του οπτική γωνία, βλέπαμε και οι δυο το ίδιο πράγμα: Αυτή τη διπλή και αντιφατική πορεία της Τουρκίας όπου ο αυταρχισμός, ο εθνικισμός και ο «ισλαμισμός» κυριαρχούσαν στον δημόσιο λόγο, στην πολιτική και στη διεθνή συμπεριφορά της χώρας, με την πόλωση να την ταλανίζει επικίνδυνα, ενώ την ίδια ώρα, κάτω από την επιφάνεια, η κοινωνία εξακολουθούσε να αλλάζει και να κινείται στους ρυθμούς των υβριδικών ταυτοτήτων και συμπεριφορών που γεννούσε ο εκσυγχρονισμός μιας τέτοιας παραδοσιακής κοινωνίας.

Περιγράφοντας το καφέ στον Γιώργο και προσθέτοντας άλλο ένα κομματάκι στο παζλ που τόσα χρόνια φτιάχναμε στις συζητήσεις μας, σκεφτήκαμε ότι ίσως αξίζει να συνδυάσουμε τον ξεχωριστό τρόπο του καθενός μας να διαβάζει την Τουρκία, και να τα αποτυπώσουμε όλα αυτά στο χαρτί.

Όταν τον Ιούνιο ξεκίνησα το δεύτερο οδοιπορικό της Τουρκίας, είχαμε ήδη αποφασίσει ότι θα γράφαμε αυτό το βιβλίο. Ελπίζαμε ότι

μέσα από ενδεδεχείς παρατηρήσεις, συζητήσεις με απλούς ανθρώπους και με εκπροσώπους των τοπικών κοινωνιών, από τη μια μεριά, και μέσα από μια θεωρητική προσέγγιση βασισμένη στην ιστορία και την κοινωνιολογία της Τουρκίας αλλά και των μουσουλμανικών κοινωνιών, από την άλλη, θα μπορούσαμε να ρίξουμε λίγο φως στο τουρκικό γίγνεσθαι.

Η πραγματικότητα γίνεται ωστόσο όλο και πιο πολύπλοκη και δυσανάγνωστη, καθώς σήμερα η Τουρκία διάγει μια μακρά περίοδο μεγάλων αποκλίσεων από την τροχιά εκδημοκρατισμού στην οποία φαινόταν να έχει εισέλθει τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ). Οι αποκλίσεις αυτές είχαν ήδη αρχίσει να εμφανίζονται από το 2010, αλλά μετά τις μεγάλες διαδηλώσεις του Γκεζί το 2013 ακολούθησαν έναν δρόμο χωρίς επιστροφή. Η πορεία αυτή οδηγεί σταθερά τη χώρα σε ένα όλο και πιο αυταρχικό καθεστώς, ενώ η κοινωνία βυθίζεται σε ένα επικίνδυνο κλίμα πόλωσης και έντασης, όπου κυριαρχούν ο άκρατος εθνικισμός, η υπερσυντηρητική πατριαρχία και η κουλτούρα της βίας.

Ο άκρατος εθνικισμός αποτελεί το πιο ορατό πολιτικό χαρακτηριστικό της τουρκικής κοινωνίας και πολιτικής, έχοντας ουσιαστικά υπερκεράσει το πολιτικό Ισλάμ, που σήμερα φαίνεται να έχει χάσει την ισχύ του αλλά και τη μέχρι πρότινος ικανότητά του να ηγείται των κοινωνικών και πολιτικών δυναμικών. Μετά την εκλογική του νίκη στις διπλές –κοινοβουλευτικές και προεδρικές– εκλογές της 24ης Ιουνίου 2018, ο Ερντογάν κατάφερε, έστω και οριακά, να υλοποιήσει τις μεγάλες συνταγματικές αλλαγές και να μετατρέψει το πολίτευμα από κοινοβουλευτικό σε προεδρικό. Πρόκειται ωστόσο για ένα «αλά τούρκα» προεδρικό σύστημα χωρίς εξισορροπητικούς θεσμικούς ελέγχους, που εγκαθιδρύει ένα προσωποκεντρικό και αυταρχικό πολίτευμα, εξασθενίζοντας τους παραδοσιακούς θεσμούς της Τουρκικής Δημοκρατίας και ανοίγοντας έναν νέο κύκλο στην πολιτική και πολιτειακή ζωή της χώρας.

Τα «φαντάσματα» της απόπειρας πραξικοπήματος της 15ης Ιου-

λίου 2016, αλλά και η σταδιακή εξασθένηση του ΑΚΡ, το οποίο δεν έχει πλέον την πλειοψηφία στην Εθνοσυνέλευση, σε συνδυασμό με την παγιωμένη πεποίθηση ότι τόσο ο ίδιος ο Ερντογάν όσο και η Τουρκία κινδυνεύουν άμεσα από εξωτερικούς και εσωτερικούς εχθρούς, έχουν δημιουργήσει ένα ιδιαίτερα τοξικό κλίμα. Το προσωπικό καθεστώς του Ερντογάν βρίσκεται σε μόνιμη ένταση και σε μια ψυχολογία φόβου, καταφεύγοντας συστηματικά πλέον στην ακραία πόλωση της κοινωνίας και στον σκληρό λαϊκισμό προκειμένου να διατηρήσει την ισχύ και τη νομιμοποίησή του. Με τον εθνικισμό βασικό χαρακτηριστικό της σημερινής πολιτικής συγκυρίας, η συμμαχία με τους εθνικιστές του Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης (ΜΗΡ) του Ντεβλέτ Μπαχτσελί μοιάζει μονόδρομος για τον Τούρκο Πρόεδρο.

Αυτή η συγκεκριμένη εικόνα της Τουρκίας είναι σίγουρα μια πραγματικότητα και οπωσδήποτε δεν είναι ενθαρρυντική ούτε ελπιδοφόρα για το μέλλον της χώρας, τουλάχιστον για το άμεσο μέλλον της. Ωστόσο θα ήταν λάθος να αγνοήσει κανείς όσα γίνονται πίσω και κάτω από το αναμφισβήτητο βαρύ πέπλο της εικόνας αυτής. Να αγνοήσει και να αψηφήσει, δηλαδή, τις κοινωνικές και ανθρωπολογικές δυναμικές, τις ζυμώσεις και τους ριζικούς μετασχηματισμούς που συντελούνται στον πυρήνα της τουρκικής κοινωνίας. Μιας κοινωνίας όπου οι δυνάμεις του εκσυγχρονισμού βρίσκονται σε πλήρη έξαρση, παρόλο που οι ζυμώσεις και οι αλληλεπιδράσεις γίνονται κάτω από τη βαριά σκιά των πολιτικών εξελίξεων και των εντάσεων που το καθεστώς και οι ελίτ δρομολογούν και αναπαράγουν στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό της χώρας.

Διασχίζοντας απ' άκρη σ' άκρη τη σημερινή Τουρκία, συζητώντας με απλούς ανθρώπους, πανεπιστημιακούς, διαμορφωτές της κοινής γνώμης, πολιτικούς και διανοούμενους, παρατηρώντας τις σχέσεις και τη συμπεριφορά τους, η εικόνα που αναδύεται κάτω από την επιφάνεια των πολιτικών εξελίξεων και εντάσεων είναι πολύ διαφορετική. Διαφορετική διότι βασικό χαρακτηριστικό της είναι ένας

βαθύς και πολλές φορές υποσυνείδητος σχεδόν εκσυγχρονισμός, ο οποίος μετασχηματίζει τη συμπεριφορά, την καθημερινότητα, τις νοοτροπίες και τελικά τις προσδοκίες των Τούρκων πολιτών.

Οι νέες γενιές λειτουργούν ως ατμομηχανή χωρίς όμως μηχανοδηγό και οι παλαιότερες προσπαθούν είτε να χειραγωγήσουν τους νεότερους και να αλλάξουν την πορεία της ατμομηχανής είτε να την εκμεταλλευτούν, δίχως ωστόσο να μπορούν –ούτε όμως και να θέλουν– να κατανοήσουν τη δυναμική της. Σε όλη την τουρκική επικράτεια οι νέες γενιές, στις οποίες φυσικά συμπεριλαμβάνονται και τα εκατομμύρια των νέων «ισλαμιστών», βρίσκονται σε μόνιμη και πυρετώδη διαδικασία μετασχηματισμού, η οποία τους οδηγεί σε μια αντιστοίχως μόνιμη επαναδιαπραγμάτευση με τον αναπόφευκτο εκκοσμικευμένο εκσυγχρονισμό, καθώς και σε μια συστηματική επανεξοικείωση με τη νεωτερικότητα.

Συμπεριφορές, συνήθειες, νοοτροπίες και καθημερινότητα βρίσκονται σε διαδικασία σοβαρού μετασχηματισμού, από τα στεγανά των επιβεβλημένων παραδόσεων και των δογματικών πολιτικών, κοινωνικών και ανθρωπολογικών εκφάνσεων του «ισλαμισμού» και του «κεμαλισμού», σε νέες, υβριδικές συμπεριφορές και ταυτότητες. Αυτές έχουν ως κυρίαρχο χαρακτηριστικό μια ζωτική ενέργεια μετάλλαξης και εναρμονισμού με τις παγκόσμιες τάσεις νεωτερισμού, σε αντίθεση ή, καλύτερα, σε συνεπή συνέχεια με το μεγάλο κύμα εκσυγχρονισμού που αποτέλεσε για τους συντηρητικούς μουσουλμάνους το πολιτικό και αργότερα το κοινωνικό Ισλάμ. Αυτό το Ισλάμ τούς έφερε από την πολιτική και κοινωνική περιφέρεια στο κέντρο, με το εν εξελίξει κύμα εκσυγχρονισμού να είναι ακόμα πιο βαθύ από όσο στην αρχή, καθώς ωθεί όλο και πιο κοντά στον σύγχρονο τρόπο ζωής τούς συντηρητικούς πληθυσμούς των αστικών κέντρων και σταδιακά της υπαίθρου σε όλη την επικράτεια της Τουρκίας, και όχι μόνο στα από δεκαετίες «εκσυγχρονισμένα» δυτικά παράλια της χώρας.

Διασχίζοντας την Τουρκία λίγο πριν από τις εκλογές της 24ης Ιουνίου 2018, οι υβριδικές ταυτότητες, η επίμονη επαναδιαπραγμά-

τευση του εκσυγχρονισμού από τις νέες γενιές, και οι ορατές –διά γυμνού οφθαλμού– αλλαγές στις κοινωνικές συμπεριφορές ήρθαν να προστεθούν και να εμπλουτίσουν την εικόνα μιας Τουρκίας όπου κυριαρχεί αυτό που πολλοί ονομάζουν «ισλαμοφασισμός».

Η σταδιακή, επίπονη αλλά και επίμονη μετάβαση από ένα «πα-ραδοσιακό» μοντέλο συμπεριφορών και συνηθειών, πρακτικών και προσδοκιών οδηγεί σε ένα νεωτερικό μοντέλο όπου το άτομο και ο ατομισμός αναδύονται ως κυρίαρχα χαρακτηριστικά και όπου οι ταυτότητες θεμελιώνονται πλέον πάνω σε άλλες βάσεις. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι αναιρούνται ή υπονομεύονται άμεσα και καταλυτικά ο λαϊκισμός, ο εθνικισμός και η πόλωση, χαρακτηριστικά που εξακολουθούν να κυριαρχούν στο συλλογικό επίπεδο και δεν διαφέρουν στην ουσία τους από τις αντίστοιχες τάσεις και δυναμικές που καταγράφονται και θριεύουν σήμερα στην Ευρώπη και στην Αμερική.

Δεν σημαίνει, επίσης, απαραίτητα την εξασθένηση ούτε την αλλαγή του βεβαρυμένου κλίματος που κυριαρχεί σήμερα στην τουρκική κοινωνία, αλλά ούτε και την αλλαγή πολιτεύματος και πολιτικών. Καταδεικνύει όμως ότι η τουρκική κοινωνία, η ιδιοσυστασία των Τούρκων, οι συμπεριφορές και οι προσδοκίες τους αλλάζουν, έρχονται όλο και πιο κοντά στα δυτικά πρότυπα και ενσωματώνονται ακόμα περισσότερο στις παγκόσμιες τάσεις.

Ευάγγελος Αρεταίος
Βρυξέλλες, Ιανουάριος 2019

Γ. ΑΓΓΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ – Ε. ΑΡΕΤΑΙΟΣ

ΤΟΥΡΚΙΑ

ΤΟ ΤΡΕΝΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ

Τελικά η Τουρκία δεν συντηρητικοποιείται. Κάθε άλλο: αντίθετα από ό,τι θα επιθυμούσε ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν και παρά τις κραυγές των συντηρητικών και των εθνικιστών, η κοινωνία της εκσυγχρονίζεται ραγδαία. Το παρόν οδοιπορικό αποδεικνύει πως νέες, υβριδικές ταυτότητες προτάσσουν την ατομικότητα ως όπλο ενάντια στον αυταρχισμό που καλλιεργείται στην ενδοχώρα.

Μετά την καταστολή της εξέγερσης του πάρκου Γκεζί το 2013 και το πραξικόπημα του Ιουλίου 2016, ο Ερντογάν τροφοδοτεί συνειδητά ένα επικίνδυνο κλίμα πόλωσης, στο οποίο κυριαρχούν ο άκρατος εθνικισμός, η υπερσυντηρητική πατριαρχία και η κουλτούρα της βίας, καλλιεργώντας την πεποίθηση ότι η Τουρκία βάλλεται πανταχόθεν από εξωτερικούς και εσωτερικούς εχθρούς. Την ίδια στιγμή, όμως, ένας βαθύς κι υποσυνείδητος εκσυγχρονισμός έχει αρχίσει να μετασχηματίζει τη συμπεριφορά, την καθημερινότητα, τις νοοτροπίες και, τελικά, τις προσδοκίες των Τούρκων πολιτών.

Μέσα από ενδελεχείς δημοσιογραφικές παρατηρήσεις και εξαιρετικές θεωρητικές επισημάνσεις, βασισμένες στην ιστορία και την κοινωνιολογία τόσο της Τουρκίας όσο και των μουσουλμανικών κοινωνιών εν γένει, το βιβλίο αποκαλύπτει την αντιφατική αυτή πορεία της Τουρκίας, όπου ο αυταρχισμός κι ο εθνικισμός έρχονται αντιμέτωποι με την ατομικότητα, που αμφισβητεί το παραδοσιακό, κυρίαρχο μοντέλο συμπεριφορών και φέρνει ακόμα και τους συντηρητικούς πληθυσμούς της ενδοχώρας όλο και πιο κοντά στον σύγχρονο τρόπο ζωής.

ISBN 978-960-569-996-3

9 789605 699963

Κωδ. μηχ/σης 25.138

www.epbooks.gr